

A folyóirat-történet lehetőségei

IMRE LÁSZLÓ: FÉLÉVES FOLYÓIRAT – ÉVSZÁZADOS TANULSÁGOKKAL. SZÉPIRODALMI LAPOK [1853]

A különböző irodalomtörténeti források hozzáférhetővé tételének egyik nagy nyertese a sajtótörténet. Ha csupán a 19. század magyar folyóirataira vagyunk tekintettel, akkor is az látható, hogy a több tízezernyi oldal digitalizálása nyomán létrejött forrásanyag egyrészt természetesen megkönnyíti a kutatást, másrészt viszont módszertani problémák elé állítja a kutatót. Változtatnak-e a feldolgozás/értelmezés módján a keresőszavas lehetőséggel ellátott digitalizált anyagok, változtat-e az olvasási módon az, hogy percek alatt rendelkezésünkre áll egy saját szűrőn átfuttatott, célzott keresés révén megszürt 19. századi anyag? Ezek miatt egyáltalán nem váratlan, hogy Imre László a csupán fél évig megjelenő *Szépirodalmi Lapok* című folyóiratról szóló kismonográfiáját műfaj-történeti felütéssel kezdi. Annál meglepőbb viszont, hogy a folyóirat-történetet „eddig nem különesebben kiemelt figyelemre méltított irodalomtörténeti műfajnak” [7.] nevezve a monográfia módszertani előzményeiként tekinthető munkák közül csupán egy szűk kört említ, Fenyő István 1955-ös *Aurora*-monográfiájával indítva a sort. Pedig ha a kismonográfiának helyet adó sorozat eddig megjelent köteteinek címét böngésszük végig a könyv utolsó oldalain, akkor is láthatjuk, hogy a debreceni *Első folyóirataink*-projekt óta, mely azóta a digitális térben is elfoglalta a helyét, és irányt mutat a lehetséges feldolgozásoknak, milyen sok különböző szempontú folyóirat-kutatás zajlik az adatfeldolgozás különböző módszereit kombinálva a hagyományosabb olvasási módokkal. A recenzens dilemmáira választ ad a szerző világos témakijelölése, ami már a kötet címéből is nyilvánvaló: ez a monográfia arra a kérdésre ad választ, hogy egy 19. század közepi, rövid ideig megjelenő, de határozott ambíciókkal rendelkező irodalmi lap értő feldolgozása milyen tanulságokkal szolgálhat a 19. század vége, 20. század eleje és közepe vagy akár a 21. század eleji (főleg nemzeti) dilemmákra. Ebből adódóan az első, az *Egy tudományos műfaj [a folyóirat-történet] változatai és lehetőségei, s ami ebből következhet* címet viselő fejezet azokat a kísérleteket veszi számba, amelyek 18–19. vagy akár 20. századi folyóiratokat elemezve olyan ideológiatörténeti problémákra reflektálnak, amelyek a jelen és a jövő számára is megfontolandó perspektívákat és inspirációkat kínálnak.

Imre László kiindulópontja az, hogy a *Szépirodalmi Lapok* című folyóirat értelmezéséhez elengedhetetlen annak tudatosítása, hogy a lap roppant zaklatott történelmi korszakban, egy elbukott szabadságharc után, egy gyorsan kiépülő önkényuralmi rendszer rendkívül szűk keretei között jön létre. A helyzetet a szerző katasztrófához hasonlítja, mely a nemzetet szinte életképtelenné teszi, ezért a lap szerkesztőinek stratégiáira olyan mintaként tekint, ami utat mutathat azok számára, akik a nemzet történelmében hasonló katasztrófák után [pl. az ország szétesése, de akár 21. századi, a nemzet létét veszélyeztethető tendenciák] szellemi, irodalmi öndefinícióra kényszerülnek. A szerző hipotézise szerint a szerkesztő Pákh Albert és Gyulai Pál a fél éven át megjelenő lapjának programjával egyrészt előkészítette az irodalmi Deák-párt működését, másrészt nemzetnevelő tendenciáival olyan erkölcsi és irodalmi normarendszert hozott létre, mely képes egy nemzeti alapú értékrendet

kialakítani, ez az értékrend pedig megtartó erővel bírhat a nemzet létét fenyegető katasztrófák idején. A szerző analógiái [pl. Németh László későbbi lapkísérleteivel] választott módszerének köszönhetően működőképesek, kérdés azonban, hogy az ország területén élő nemzetiségek örökségének megismerésére irányuló 19. századi törekvések, vagy a röviden felvázolt, a *Szépirodalmi Lapok*ban megjelenő Erdély-tematikának lehetett-e bármilyen relevanciája a 20. század kontextusában, vagy kínál-e megfontolandó megoldásokat egy jelenbeli, sokkal eltérőbb súlypontokkal rendelkező politikai helyzetben a nemzetről gondolkodók számára. Különösen akkor feltűnő ez, amikor nem irodalmi, bölcséleti tájékozódást, hanem valamiféle szellemi tartás évszázadokon át tartó hatását vázolja röviden a szerző [pl. Temesvár reformkori, forradalom utáni, majd 1989-es lakosságát illetően, 55.]. A kulturális tájékozódás történetileg is kevesek privilégiuma volt, az irodalmi lapok hatásmechanizmusa pedig igen szűk körre terjedhetett ki, a továbbiakban éppen ezt támasztják alá a könyv fejezetei.

Azt, hogy mennyire speciális kontextusban jön létre az irodalmi folyóirat, mindjárt a második fejezet [melynek címe egyben a kötet címét is szolgáltatja] vázolja. 1849-re az irodalmi folyóiratok megszűntek, az irodalmi és társasági élet szétesett, az irodalmat és sajtót olvasók száma is megcsappant. Annak az irodalmi lapnak, amely ebben a közegben létrejön, több kihívásnak is meg kellett felelnie: szerkesztőjének minden gyanú fölött állónak kellett lennie [Pákh Albert ennek a kritériumnak a szabadságharc alatti betegsége miatt megfelelt], olyan munkatársakra volt szükség, akik normaadó irodalmi rendszert képesek hosszútávon működtetni [Gyulai Pál, Erdélyi János, Brassai Sámuel, Kemény Zsigmond, vagy akár Arany János a népnemzeti program kidolgozásával], és be kellett töltenie azt a szerepet is, hogy kizárólagos fóruma a „magyar nyelv és kultúra megőrzésének és szervezésének” [13.]. Ahogyan a vállalt előd, Kazinczy Ferenc esetében, itt is szükség lett volna egy befogadó, értő közönségre – ahogyan Kazinczynak is ennek hiányában kellett alkotnia, úgy a *Szépirodalmi Lapok* megszűnése is azt bizonyítja, hogy egy szigorú értékítéllettel dolgozó irodalmi lap nem képes a nemzeti kultúra kizárólagos fórumává válni, a közönség ugyanis nem elég felkészült, nem elég tanult, nem elég érzékeny az általa kedvelt írót keményen kritizáló lap értékrendjének feldolgozására.

Az olvasóközönség hibája-e, ha egy katasztrófa helyzetben nem érti egy széles látókörű, elméletileg képzett, írásaikban hatásosan érvelő munkacsoport útmutatását, vagy pedig az értékrendet kidolgozók nincsenek tekintettel a potenciális közönségre – erre a dilemmára a harmadik, *Műfajok munkamegosztása és a kanonizálás dinamikája (a Szépirodalmi Lapok – egy új értékrend rögzítője)* című fejezet kínál válaszokat. Hogy ez a szerkesztők és bizonyos szerzők által képviselt értékrend mennyire nem volt egyértelmű, az is bizonyítja, hogy maga Arany János is visszakéri a laptól néhány írását Erdélyi János és Pákh Albert kelmeiségről vallott nézetei miatt, arról elmélkedve, hogy talán azok nem túl kifinomultak a lap ízléséhez képest. A népiességről, a népköltészet jelentőségéről, az európai kritikussvitákról vagy a Petőfi-epigonok elleni hadakozásról szóló írásokat a szerző az új értékrend kialakításában elengedhetetlenek tartja, de nem tér ki arra, amit az utóbbi évek irodalomtörténeti kutatásai éppen a Petőfi-epigonoknak tartott szerzők kapcsán tudatosít: a kizárólagosság olyan érdemeket fedhet el, amelyek más perspektívából mégis értékelhetők egy-egy szerző

esetében. A kötet szerzője már ebben a fejezetben felhívja a figyelmet arra, hogy a szerzők és szerkesztők milyen érzékenyen tallóztak a nyugati és az orosz irodalom eredményeiből, ugyanakkor arra is figyeltek, hogy az országon belüli nemzetiségek irodalma megismerésének fontosságára is felhívják a figyelmet. A kultúra – ezen belül kiemelten az irodalom, de a színház, zene, népművészet is – azért olyan jelentős Imre László szerint, mert önkényuralmi rendszerben a nemzeti létezés, a megmaradás talán egyetlen garanciája [44.], ahogyan ezt a negyedik, *Politikai perspektíva önkényuralmi korban* című fejezetben bizonyítja. A közéletiség persze csak kulturális hírekben jelenhet meg egy irodalmi lapban, hiszen eleve nem feladata a politikai vagy társadalmi élet árnyalása, tematizálása. Ezzel magyarázható, hogy a szerző sokkal nagyobb teret szentel az ötödik, *A kultúra és a bölcselet perspektívái önkényuralmi rendszerben* című fejezetben az irodalompolitikai rendszer elemzésének. Véleménye szerint azonban a szerkesztők párhuzamba állítják a politikai és irodalompolitikai rendszereket, így az a rendszer, mely értékcentrikus szavahihetőségen alapul, s melyet Kemény és Erdélyi álláspontja garantál, nemcsak irodalmi tájékozódásukat bizonyítja, hanem a politikai tennivágyás alapja is kell legyen [48.]. A hagyományokhoz való ragaszkodás egyik pillére ennek a rendszernek, a másik pillér viszont belátása annak, hogy a bölcselet olyan egyetemes emberi produktum, amit nem lehet kizárólag nemzeti perspektívából üzni. A lapban több elméleti írás is megfogalmazza ezt, ahogyan a világirodalmi tájékozódás szükségességét is. A hatodik fejezetben, mely *A Szépirodalmi Lapok világirodalmi tájékozódása* címet viseli, Imre László megfogalmazza azokat a meglátásait, amelyek alapján kijelenti, hogy az „Arany–Gyulai kör páratlanul színes és lényegkiemelő közleményeivel a hosszú időre érvényben maradó érték differenciálás és feladatvállalás perspektíváját nyújtja.” [66.] A nyugati irodalmak alapos ismertetése, az ott zajló viták adaptálása mellett kiemelt figyelem jut a finnugor nyelvrokonság kérdésének és az egyre ismertebbé váló *Kalevala* köztudatba építésének. Mindezek mellett arra is figyelnek, hogy milyen a magyar irodalom megítélése külföldön, kik azok, akik a különböző irodalmakban sikerre számíthatnak, mi a fordítók feladata világirodalmi kontextusban. Az irodalomkritika, így magának a lapnak a felelőssége ez is: mit mutat fel értéként. Ez természetesen nem volt egyértelmű, még a sok tekintetben egységes szerkesztőségen belül sem. A *Szerkesztői elvek és kritikai élet a Szépirodalmi Lapokban* című fejezet azt szemlélteti, hogy az irodalompolitikai viták, az elméleti kérdésekről szóló szóváltások mellett a lap írásai sem tudják minden esetben levetkőzni a személyes sértettséget is hordozó indulatos megfogalmazásokat. A szerző legfontosabbnak mégis a higgadt, a vadromantikus túlzásokat nélkülöző nemzeti, népi értékrend erősítését tartja, a lapban megjelenő viták ezt a Gyulay–Csengery által propagált irodalomszemléletet erősítették. És bár ebben a fejezetben maga a szerző is elismeri, hogy az utódok valószínűleg nem vették kezükbe a folyóirat lapszámait, de úgy véli, hogy mégis jelentősnek kell tekintenünk a lap hatását, mivel „nemcsak szépirodalmi remekműveket és időtálló nemzeti, erkölcsi, esztétikai elveket tudott érvényre juttatni, hanem kikezdehetetlen, majd más, későbbi önkényuralmi korszakokban is túlélést biztosító szellemi létmód számára nyújtottak »modell«-t.” [78.] A kötet utolsó fejezete, *A Szépirodalmi Lapok funkciója és máig „érő” tanulságai* ezt a kijelentést igyekszik alátámasztani. Egyrészt folytonosságot teremt Németh Lászlóval és folyóirat-kísérleteivel, másrészt analógiát keres a Trianon utáni krízishelyzetek és

a Bach-korszak dilemmái között. Itt különösen az értékközpontúságra koncentrálnak a szerző minden felvázolt történelmi időszak és azok szereplői esetében, de csak vázlatosan tér ki arra, hogy a politikai motiváltságok, de akár még a fogalmak jelentései is megváltoztak az eltelt időszakokban, ezért az irodalmi vagy bölcséleti szövegek, azok íróinak magatartása a kontextus megrajzolásával ítéltető meg. A kultúrának, a saját irodalmat elfogulatlanul megítélő magatartásnak minden bizonnyal fontos szerepe van az identitáskomponensek között, ilyen értelemben tehát az analógia fennállhat. A folyóirat tevékenységének megítélése viszont inkább a saját történelmi kontextusának figyelembevételével valósítható meg, ahogyan ezt egyébként a kötet vonatkozó fejezetei is teszik. Fontos lenne összekapcsolni a szerkesztők 1853-as tevékenységét azokkal a folyamatokkal, amelyek a lap megszűnése után mennek végbe a magyar folyóirat-kultúrában, azokkal a vitákkal, amelyeknek előzményei a *Szépirodalmi Lapok* hasábjain olvashatók, akkor ugyanis láthatóvá válna, hogy a szerkesztők és szerzők milyen mértékben tudtak kitartani az itt megfogalmazott irodalompolitikai elvek mellett. Az 1853 után indított lapok alapos elemzése erre a folyamatra adhat rálátást, a folyóirat-kutatásnak talán ez az egyik legfontosabb feladata. [reciti]

BIRÓ ANNAMÁRIA

Az egész töredéke, a töredék egésze

AZ ÖRÖKSÉG TERHE. ARANY LÁSZLÓ ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA, SZERK. SZILÁGYI MÁRTON

Arany László 1867-ben – huszonhat másik művel versenyezve – megnyerte a Kisfaludy Társaság költői beszély pályázatát *Elfrida* című elbeszélő költeményével. A pályázaton titokban indult, édesapját, Arany Jánost sem avatta be. Az apa erősen megilletődve fogadta tehát fia költői sikerét, sógorához, Ercsey Sándorhoz írt leveléből talán némi aggodalom is kiérezhető: „Arany Laczi közelebbi bravourja nem lepett meg egy kisé? Engem nagyon. Im én beadom financiernek, hogy legyen practicusabb ember mint az apja, s egyszercsak kipattan, hogy poéta!” [Arany János Ercsey Sándornak, Pest, 1867. febr. 23.]

Pár hónappal később azonban inkább már a büszkeség szólt a költőből. Az atyai öröm hangján újságolta barátjának, Tompa Mihálynak, hogy fiát fölvelték a Kisfaludy Társaságba, s emellett rendkívül jól fizető [Arany keresetét meghaladó] állást szerzett magának a Földhitelintézetnél. Sokatmondóak Arany János ekkori megjegyzései: „E fiúban annál nagyobb örömem telik, mert én tudom, hogy magától annyi a mennyi. Tőlem conversatióban hallhatott egyet és mást, talán nevem is buzdította: de azon kívül vajmi keveset tettem, hogy azzá legyen a mi. Ezt sokan nem hiszik, sokan plane azt gondolják, hogy kéz alatt én tuszkolom előre: pedig engem a fejlődése talán jobban meglepett, mint mást.” [Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1867. máj. 30.]